

OLOF EHRENKRONA:

Sverige i en systemkris

En stor del av västvärlden befinner sig i en systemkris, fastslår Olof Ehrenkrona, sakkunnig i Ekonomidepartementet. De borgerliga har inte förstått att de måste söka andra förklaringar till dagens problem än de symptom på denna systemkris som den minskade industrisektorn och den alltför snabbt expanderande offentliga sektorn utgör. Med nuvarande utvecklingstendenser riskerar vi att ersätta en utveckling mot en slags planlös socialism med en utveckling mot en anarkistisk marknadshushållning. Vi måste klarare än nu ge marknadshushållningen den centrala plats i den politiska strategin som den förtjänar.

Liberala ekonomer har alltid varit angelägna om att inte ge vänstern monopol på analysen av att det finns ett oupplösligt samband mellan ett lands politiska system och dess ekonomiska system. Huvudinvändningen mot socialismen har varit att planhushållning och demokrati och frihet aldrig kan förenas. Omvänt har marknadshushållningen setts som en förutsättning – ej tillräcklig men nödvändig – för ett fritt och öppet samhälle.

Mera sällan har dock debatten rört konflikten mellan marknadshushållningen och det politiska beslutsfattandet i ett demokratiskt samhälle. Var går gränsen för den demokratiska politiseringen av ekonomin? När upphör marknadsekonomin att fungera som förutsättning för demokrati och frihet därför att dess funktioner urholkats steg för steg?

Socialdemokraterna har sett som sitt slutmål att genomföra en socialistisk samhällsomvandling men har egentligen aldrig lyckats definiera en medveten strategi för att nå målet med bevarad frihet. Konflikten mellan demokrati och planhushållning har inte ens kunnat lösas teoretiskt och än mindre praktiskt.

För de borgerliga har en annan konflikt skapat liknande problem. Konflikten gäller hur marknadshushållningen skall förenas med ett socialt rättfärdigt samhälle. Begreppet social marknadshushållning, som icke-socialistiska partier i Europa sökt lansera, belyser just den konflikten och det vore synd att säga att de borgerliga partierna i Västeuropa har lyckats definiera var gränsen går mellan en planlös socialism och en fri marknadshushållning. Också de har medverkat till en expansion av den offentliga maktutövningen som alltmer begränsat den fria ekonomin. Resultatet har blivit

ett vidgat gap mellan det samhällssystem vi tror oss ha och det vi de facto har. Den svenska ekonomiska debatten under 70-talet liksom samhällsutvecklingen överhuvudtaget utgör ett påtagligt exempel på den systemkris som västvärldens stater antingen redan befinner sig i eller är på väg in i.

I vårt land har de ekonomiska svårigheterna under lång tid behandlats som isolerade företeelser. Ibland har den renodlade konjunkturpolitiken stått i centrum, ibland den offentliga sektorns expansion, ibland utvecklingen i nyckelbranscherna. Problem framställs gärna som resultatet av ett eller ett par felaktiga beslut eller orsakade av händelser som inträffat på den internationella scenen.

Symptom på krisen

En orsak är att den politiska debatten rör kort-siktiga och lätt gripbara frågor som är lättare att föra ut till valmanskåren än komplicerade sammanhang. I vissa fall motverkar också rent taktiska överväganden en sådan långsiktig debatt. Om socialdemokraterna talar alltför mycket om kapitalismens kris, blir det svårare att attackera regeringen. Hur skall man kunna anklaga borgerligheten för en systemkris som sveper över hela västvärlden. De borgerliga har i sin tur inte förstått att de måste söka andra förklaringar till dagens problem än de symptom – för det är symptom – på systemkrisen som den minskande industrisektorn och den alltför snabbt expanderande offentliga sektorn utgör.

Att de politiska partierna har reagerat på detta sätt är inte egendomligt i och för sig. Det är naturligt för politiker att de gärna angriper symptomen. Socialdemokraterna har sedan

länge sökt angripa inflationen genom att förbjuda den – prisstopp. Och den sittande regeringen har självfallet lättare att få förtroende för en politik som går ut på att inflationen skall halveras med hjälp av sänkta statliga utgifter och återhållsamma lönekrav än om den skulle säga ungefär så här: "Vi får för höga lönekrav och en alltför snabb offentlig expansion därför att våra institutionella förhållanden på arbetsmarknaden och inom den offentliga sektorn utgör en god miljö för sådana krav att växa. Endast genom att förändra institutionerna med målsättningen – en ekonomi i balans – kan vi på lång sikt råda bot på problemen i ekonomin". Detta resonemang förutsätter en anpassningsprocess i flera led och därmed en djupgående kunskap om hur vårt samhälle verkligen fungerar – inte bara en irritation över de påtagliga problemen. Att angripa symptomen förefaller alltid för den oinvigde som lever med dem bättre än att angripa sjukdomens orsaker. Den som inte vet om att hans onda beror på cancer känner sig nöjd med smärtstillande medel medan den som vet hur det förhåller sig hellre opereras.

Inslag i debatten

I ledaren i nummer 9/80 av SvT antyds den här problematiken. Det är bra. Utomlands har sedan länge förts en debatt om de institutionella förklaringarna till krisfenomenen i de västliga industriländerna. Den diskussionen har också på senare tid börjat föras i Sverige av några av de yngre ekonomerna bla Johan Myrhman och Lars Jonung.

För den som klart ser sambandet mellan de ekonomiska och politiska systemen är det en logisk ansats att söka finna orsakerna till den

ekonomiska krisen i samhällsförhållandena som sådana. Sambandet är ju inte ensidigt. Marknadshushållningen utgör en förutsättning för ett visst politiskt system liksom det öppna samhället utgör en förutsättning för marknadshushållningen.

För några år sedan publicerades den sk Mc Crackenrapporten som tillsammans med mycket annat innehöll en polemik med tesen om kapitalismens kris. En elegant bevisföring ledde fram till att de ekonomiska svårigheterna snarare var utslag av en politisk kris än oförmåga hos marknadskrafterna. En serie ekonomisk-politiska misstag hade skapat den ekonomiska stagnationen. Av naturliga skäl fullföljdes inte analysen i Mc Crackenrapporten. Däremot utgör dess observationer fortfarande en tankeväckande utgångspunkt för en fortsatt debatt.

Problem i många länder

Det är viktigt att vara på det klara med att Sveriges svårigheter inte är en isolerad företeelse i världen. Våra västliga broderländer brottas med problem liknande våra. Olika länder har rutschat olika långt i utförsbacken men rörelseriktningen är densamma.

De västliga demokratierna tycks idag sakna förmåga att kontrollera den offentliga utgiftsexpansionen. Inte heller har de styrande styrka nog att höja skatterna i takt med att utgifterna stiger. En för hög offentlig konsumtion motsvaras inte av en lägre privat konsumtion.

En del nationer lyckas ännu med att klara expansionen med hjälp av tillväxten i samhälls-ekonomi, men till slut blir den konkurrensutsatta sektorns relativa storlek så liten att tillväxten och produktivitetsutvecklingen i ekonomin stagnerar. Om instrumenten saknas – vil-

ket de tycks göra – att anpassa konsumtionen till produktionen förvärras problemen. Dels urholkas basen för den framtida tillväxten ytterligare och dels tillåts inte det korrigeringsinstrument att verka som effekterna av ekonomisk stagnation alltid utgjort på människors värderingar och krav på det politiska systemet. Varför skall politiken läggas om när sysselsättningen är oförändrat hög och realinkomsterna utvecklas bra?

Situationen i Sverige

Trots att vi i Sverige inte är ensamman med våra problem har vi förmodligen hunnit längre än andra länder när det gäller att undergräva förutsättningarna för en balanserad ekonomisk utveckling. Däremot är vi långt efter i debatten om orsakerna. Det finns två viktiga förklaringar. Den ena är att svenska ekonomer och politiker har en stark känslomässig bindning till den traditionella konjunkturpolitiken som gärna ses som en svensk uppfinning. Intresset för strukturfrågor har varit litet bland ekonomer i vårt land varför samhällsplaneringen i vid mening överantvordats åt jurister och samhällsvetare. Ekonomerna har ägnat sig åt att gräla om den riktiga konjunkturpolitiken istället för åt att studera de samhällsekonomiska effekterna av skilda reformer.

Den andra orsaken är den samförståndsanda som präglat uppbyggnaden av välfärdssverige. Samtliga partier har deltagit i reformarbetet och satt de sociala målen i centrum. När vi i vårt land ägnat oss åt att steg för steg förfina den sociala ingenjörskonsten har vi förlorat förmågan att se till helheten. Marknadshushållningen har successivt urholkats och ekonomin blivit alltmer politiserad utan att vi egentligen

märkt det. Det samband mellan ekonomiskt system och politiskt system som uppfattas så intensivt av de borgerliga när de kritiserat socialdemokraterna för förslag om löntagarfonder, nya regleringar och ökad planering av ekonomin, uppfattas inte alls lika starkt när de själva medverkar till en förändrad blandning i blandekonomin.

Effekterna på marknadshushållningen

Ändå är det naturligtvis så att det ekonomiska systemet inte kan förbli opåverkat av den politiska utvecklingen. Förändringar i samhällssystemet medför att marknadshushållningens förutsättningar också blir annorlunda. Därför måste uppmärksamheten i betydligt större utsträckning än för närvarande riktas mot systemförändringarnas effekter på marknadshushållningen. Det gäller faran som ligger i att det sker en ytterligare uppluckring av marknadsekonomin men framförallt de möjligheter som finns att genom en reformering av samhällsstrukturen återskapa marknadsekonomis dynamik. Det räcker inte längre att angripa symptomen på balansproblemen. Dess orsaker, som under lång tid byggts in i samhällsstrukturen, måste angripas.

Det faktum att den offentliga sektorn snabbt närmar sig en akut finansiell kris kommer naturligtvis i sig att medföra sådana systemförändringar som öppnar ekonomin. Samma effekt ger den svarta sektorns utveckling — dvs människornas revolt mot högskattesamhället. Och så länge vi lever i ett öppet samhälle, där politikernas makt över enskilda människors beteende är begränsad, kommer marknadsanpassningen på sikt att vara starkare än politiseringstendenserna i ekonomin.

Problemet är bara att vi med nuvarande utvecklingstendenser riskerar att ersätta en utveckling mot en slags planlös socialism med en utveckling mot en anarkistisk marknadshushållning. I spåren av en sådan utveckling riskerar att följa sådana orättvisor och missförhållanden att det skapas en grogrund för politiska ingripanden som förkväver friheten. Vi ser redan tendenser i den riktningen när socialdemokratiska företrädare talar om åtgärder mot den ekonomiska brottsligheten i starkt oroväckande termer. Ett gott ändamål tycks helga de flesta medel. Regleringarnas misslyckande föder nya regleringar som i sin tur misslyckas. Så går det runt i en ond cirkel till dess vårt öppna samhälle och den fria ekonomin utgör ett minne blott.

Det är således minst sagt betydelsefullt att de borgerliga partierna i västvärlden deltar i den debatt som förs i ekonomkretsar om de grundläggande strukturfrågorna i välfärdsstaterna. Gränserna mellan den ekonomiska vetenskapen och samhällsvetenskapen måste suddas ut. När marknadshushållningens teoretiska grund lades var det av individer som såg till helheten. Det ekonomiska systemets effekter på samhällsorganisationen sågs to m som mera betydelsefulla än dess effekter på levnadsstandarden, produktiviteten etc. Vi skall självfallet vara medvetna om marknadsekonomis betydelse för en effektiv resurshushållning och ta hänsyn till detta också i framtiden. Men framförallt måste vi klarare än nu ge marknadshushållningen den centrala plats i den politiska strategin som den förtjänar. Marknadshushållningen är inte ett självändamål därför att den erbjuder fler och bättre stereoanläggningar, utan därför att den är en nödvändig förutsättning för ett öppet och därmed humant samhälle.